ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK 159.9:343.8

Samatova Dilrabo Yusupovna,
Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti tadqiqotchisi

IJTIMOIY QO‘LLAB-QUVVATLASHNI IDROK ETISH JAZONI O‘TAB QAYTGAN XOTIN-QIZLAR REINTEGRATSIYASINING PSIXOLOGIK RESURSI SIFATIDA

Annotatsiya. Maqolada jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishi va uning reintegratsiya bilan bog‘liqligi empirik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot 210 nafar respondent ishtirokida o‘tkazilgan. Natijalar qo‘llab-quvvatlanganlik hissi yosh, hudud, jazo muddati, oilaviy holat va farzandlar soniga ko‘ra farqlanishini hamda reintegratsiya darajasi bilan kuchli musbat bog‘langanini (r=0,759) ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, reintegratsiya, jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlar, oilaviy qabul qilinish, onalik, jazo muddati, postpenitensiar yordam.

ВОСПРИЯТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РЕСУРС РЕИНТЕГРАЦИИ ЖЕНЩИН, ОТБЫВШИХ НАКАЗАНИЕ

Аннотация. В статье эмпирически анализируется восприятие социальной поддержки женщинами, отбывшими наказание, и его связь с реинтеграцией. Исследование проведено с участием 210 респонденток. Установлено, что ощущение поддержки различается в зависимости от возраста, региона, срока наказания, семейного положения и количества детей и тесно положительно связано с уровнем реинтеграции (r=0,759).

Ключевые слова: социальная поддержка, реинтеграция, женщины, отбывшие наказание, принятие семьёй, материнство, срок наказания, постпенитенциарная помощь.

PERCEIVED SOCIAL SUPPORT AS A PSYCHOLOGICAL RESOURCE IN THE REINTEGRATION OF WOMEN RELEASED FROM PRISON

Abstract. The article empirically analyses perceived social support among women released from prison and its relationship with reintegration. The study involved 210 respondents. Perceived support differed by age, region, length of sentence, marital status and number of children, and was strongly and positively associated with the level of reintegration (r=0.759).

Keywords: social support, reintegration, women released from prison, family acceptance, motherhood, length of sentence, post-release support.

KIRISH

Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan xotin-qizlarning oila va jamiyatga reintegratsiyasi murakkab, ko‘p qirrali hamda uzoq davom etadigan ijtimoiy-psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon shaxsning avvalgi ijtimoiy munosabatlarini tiklashi, yangi hayotiy sharoitlarga moslashishi, oilaviy aloqalarni qayta yo‘lga qo‘yishi va jamiyatda o‘z o‘rnini qayta topishini nazarda tutadi. Reintegratsiya faqatgina jazoni o‘tab bo‘lgandan so‘ng jamiyatga jismonan qaytish bilan

cheklanmaydi, balki shaxsning ijtimoiy maqomini tiklash, mustaqil hayot kechirish qobiliyatini rivojlantirish, psixologik barqarorligini mustahkamlash hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta’minlashni ham o‘z ichiga oladi.

Jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlar reintegratsiya jarayonida bir qator ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik qiyinchiliklarga duch keladilar. Jumladan, oilaviy munosabatlarning buzilishi, farzandlar bilan emotsional yaqinlikning susayishi, ishga joylashishdagi muammolar, moddiy beqarorlik, ijtimoiy yakkalanish va atrofdagilarning salbiy munosabati shular jumlasidandir. Ayniqsa, avval sudlanganlik holati bilan bog‘liq ijtimoiy tamg‘alanish (stigma) ayollarning jamiyatga qayta moslashishini qiyinlashtiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Atrofdagilarning ishonchsizligi, kamsituvchi munosabati va turli stereotiplar ayollarda o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi, ruhiy zo‘riqish va ijtimoiy munosabatlardan chekinish holatlarini yuzaga keltirishi mumkin. Natijada, ozodlikka chiqqanidan keyin ham ayol o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his etishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Bunday sharoitda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash reintegratsiya jarayonining muhim psixologik resursi sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash deganda shaxsning oila a’zolari, do‘stlari, qarindoshlari, mahalla vakillari, ijtimoiy xodimlar va boshqa ahamiyatli shaxslardan emotsional, moddiy, axborotga oid hamda amaliy yordam olishi tushuniladi. Ushbu yordam shaxsning qiyin hayotiy vaziyatlarni yengib o‘tishi, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini tiklashi, ruhiy barqarorligini saqlashi va kelajakka nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirishiga ko‘maklashadi. Shu bilan birga, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning samaradorligi nafaqat yordamning amalda mavjudligiga, balki shaxs uni qanday idrok etishi, qay darajada ishonchli va yetarli deb his qilishi bilan ham belgilanadi. Agar ayol atrofida yordam berishga tayyor insonlar mavjud bo‘lsa-da, ularning munosabatini samimiy deb qabul qilmasa yoki yordam so‘rashdan tortinsa, o‘zini yolg‘iz va himoyasiz his qilishda davom etishi mumkin.

Xalqaro tadqiqotlarda jazoni o‘tab qaytgan ayollarning muvaffaqiyatli reintegratsiyasi oilaviy qo‘llab-quvvatlash, barqaror uy-joy, bandlik va ijobiy ijtimoiy aloqalar bilan chambarchas bog‘liqligi ta’kidlangan. J. E. Kobbina tadqiqotida oilaviy munosabatlar, emotsional qo‘llab-quvvatlash va moddiy yordam ayollarning jamiyatga qayta moslashishida muhim ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatilgan [1]. M. T. Berg va B. M. Xyubner esa ijtimoiy aloqalar va bandlikni ozodlikdan keyingi moslashuvning muhim omillari sifatida tahlil qilib, ularning takroriy huquqbuzarlik xavfini kamaytirishdagi ahamiyatiga e’tibor qaratganlar [2]. Mazkur ilmiy qarashlar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni nafaqat kundalik qiyinchiliklarni yengillashtiruvchi vosita, balki uzoq muddatli ijtimoiy moslashuv va barqaror hayot faoliyatini ta’minlovchi muhim resurs sifatida baholash imkonini beradi.

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning psixologik ahamiyatini tushuntiruvchi nazariyalardan biri S. Koen va T. Uills tomonidan ishlab chiqilgan stress-bufer gipotezasidir. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash stressli

vaziyatlarning inson ruhiy holatiga salbiy ta’sirini yumshatishi, unda himoyalanganlik va zarur paytda yordam olish imkoniyati mavjudligi haqidagi ishonchni mustahkamlashi mumkin [3]. Mazkur nazariya jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarning reintegratsiya jarayonini o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Chunki ular ozodlikka chiqqandan so‘ng bir vaqtning o‘zida oilaviy munosabatlarni tiklash, ish topish, iqtisodiy mustaqillikka erishish va jamiyatdagi salbiy munosabatlarni yengib o‘tish kabi bir nechta vazifalarni hal qilishlariga to‘g‘ri keladi. Bunday sharoitda ishonchli ijtimoiy tayanchning mavjudligini his qilish stressni kamaytirish, muammolarni konstruktiv hal etish va kelajak uchun aniq maqsadlar belgilashga yordam berishi mumkin.

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash ko‘p o‘lchovli psixologik hodisa bo‘lib, uning manbalari va shaxs uchun ahamiyati turli omillarga bog‘liq. G. D. Zimet va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishning ko‘p o‘lchovli modeli yordam manbalarini oila, do‘stlar va boshqa ahamiyatli shaxslar bilan bog‘liq holda baholash imkonini beradi [4]. Ushbu yondashuv doirasida shaxsning qo‘llab-quvvatlanganlik hissi uning atrofidagi odamlar soni yoki ko‘rsatilayotgan yordam hajmi bilangina belgilanmaydi. Bunda o‘zaro ishonch, emotsional yaqinlik, qabul qilinish va zarur vaziyatda yordam olish mumkinligiga bo‘lgan ishonch ham muhim o‘rin tutadi. Shu sababli jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlar bilan olib boriladigan tadqiqotlarda ijtimoiy yordamning mavjudligini aniqlash bilan bir qatorda, uning subyektiv idrok etilish darajasini ham o‘rganish zarur.

Reintegratsiya jarayonida oilaning o‘rni, ayniqsa, katta ahamiyat kasb etadi. Oila ko‘plab ayollar uchun emotsional barqarorlik, moddiy yordam va ijtimoiy mansublikning asosiy manbai hisoblanadi. Oilaviy ishonchni qayta tiklash, farzandlar bilan munosabatlarni yaxshilash, ota-onalik majburiyatlarini qayta bajarish va yaqinlar bilan o‘zaro tushunishga erishish ayolning psixologik holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq oilaning mavjudligi har doim ham qo‘llab-quvvatlashning mavjudligini anglatmaydi. Ayrim hollarda oila a’zolari tomonidan rad etilish, sovuq munosabat, ishonchsizlik yoki nizolar ayolning ruhiy zo‘riqishini kuchaytirib, uning ijtimoiy moslashuviga to‘sqinlik qiladi. Shu nuqtayi nazardan, oilaviy holatni o‘rganish bilan birga, ayolning oila tomonidan qay darajada qabul qilinishi va yaqinlarining ko‘magini qanday idrok etishi ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-iqtisodiy moslashuv ham reintegratsiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ish bilan ta’minlanish, kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, barqaror daromad manbaiga ega bo‘lish, uy-joy masalasini hal qilish va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati ayolning mustaqilligini mustahkamlaydi. Bunda oila, mahalla va tegishli tashkilotlar tomonidan ko‘rsatiladigan yordam ish qidirish, kasbiy tayyorgarlikdan o‘tish va yangi ijtimoiy aloqalarni shakllantirish jarayonlarini yengillashtirishi mumkin. Aksincha, mehnat bozoridagi cheklovlar, sudlanganlik bilan bog‘liq stereotiplar va ijtimoiy kamsitishlar iqtisodiy mustaqillikka erishishni qiyinlashtiradi. Demak, reintegratsiya shaxsning individual imkoniyatlari bilangina emas,

balki uning atrofidagi ijtimoiy muhit va mavjud institutsional yordam tizimining samaradorligi bilan ham belgilanadi.

Shuningdek, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish darajasi ayollarning yoshiga, jazoni o‘tash muddatiga, oilaviy holatiga, farzandlar soniga va istiqomat qilayotgan hududiga qarab farqlanishi mumkin. Masalan, yosh ayollarda barqaror ijtimoiy aloqalar va kasbiy mavqening hali to‘liq shakllanmaganligi moslashuv jarayonini murakkablashtirishi ehtimoli mavjud. Uzoq muddat jazoni o‘tagan ayollarda esa avvalgi ijtimoiy aloqalarning susayishi, oilaviy rollarning o‘zgarishi va jamiyat hayotiga qayta moslashish bilan bog‘liq qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Farzandlar bilan munosabatlarning holati ham qo‘llab-quvvatlanganlik hissiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu bois mazkur omillarni kompleks tahlil qilish ijtimoiy jihatdan zaif guruhlarni aniqlash va ularga yo‘naltirilgan yordam choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va reintegratsiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni bir tomonlama sabab-oqibat munosabati sifatida talqin qilish to‘g‘ri emas. Bir tomondan, qo‘llab-quvvatlash ayolning jamiyatga qayta moslashishini osonlashtirishi mumkin. Ikkinchi tomondan, muvaffaqiyatli reintegratsiya jarayoni ham ijtimoiy aloqalarning kengayishiga, o‘zaro ishonchning mustahkamlanishiga va qo‘llab-quvvatlanganlik hissining ortishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ushbu ikki hodisa o‘rtasidagi munosabatni empirik ma’lumotlar asosida o‘rganish, turli ijtimoiy-demografik guruhlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlash va natijalarni tegishli nazariy yondashuvlar bilan taqqoslash zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish xususiyatlarini o‘rganish dolzarb ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar reintegratsiya jarayonida qaysi ijtimoiy-demografik guruhlar ko‘proq qiyinchiliklarga duch kelishini aniqlash, oilaviy va ijtimoiy tayanchning ahamiyatini baholash hamda postpenitensiar yordam tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish xususiyatlarini aniqlash, uning ijtimoiy-demografik omillar bilan bog‘liqligini o‘rganish hamda reintegratsiya darajasi bilan o‘zaro aloqasini empirik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, olingan natijalardan jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarni psixologik qo‘llab-quvvatlash, oilaviy munosabatlarni tiklash, muqobil ijtimoiy tayanch tarmoqlarini shakllantirish va jamiyatga moslashuv jarayonini takomillashtirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqishda foydalanish mumkin. Bunda yordam tizimi nafaqat moddiy va huquqiy ko‘mak ko‘rsatishga, balki ayollarda o‘zlarini qabul qilinayotgan, qadrlanayotgan va zarur vaziyatda yordam olishi mumkin bo‘lgan shaxs sifatida his etishlarini ta’minlashga ham yo‘naltirilishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

S.Koen va T.Uills tomonidan ilgari surilgan «bufer gipotezasi»ga ko‘ra, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash stressli hodisalarning shaxs ruhiy holatiga salbiy ta’sirini yumshatadi, bunda qo‘llab-quvvatlashning obyektiv miqdoridan ko‘ra uning mavjudligini subyektiv idrok etish muhimroq ahamiyatga ega [3]. G.Zimet va hammualliflar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishni oila, do‘stlar va ahamiyatli boshqa shaxslardan olinadigan yordamni his qilishning ko‘p o‘lchovli konstrukti sifatida operatsionallashtirganlar [4].

Ozodlikdan keyingi davrga nisbatan C.Visher va J.Travis reintegratsiyani shaxsning individual xususiyatlari, oilaviy munosabatlari, jamoa muhiti va davlat siyosati o‘zaro ta’sirida kechadigan o‘tish jarayoni sifatida talqin qilib, oilaning ushbu jarayondagi rolini alohida ta’kidlaganlar [5]. Genderga sezgir yondashuv tarafdorlari esa ayollar uchun munosabatlar, onalik va oilaviy aloqalar reabilitatsiya jarayonining markaziy tarkibiy qismi ekanini, shu sababli ayollarga yo‘naltirilgan dasturlar munosabatlarga asoslangan holda qurilishi zarurligini asoslaganlar [6]. J.Kobbina esa ayollarning reintegratsiya tajribasida oila va yaqinlarning emotsional hamda moddiy ko‘magi muvaffaqiyatning yetakchi omili ekanini empirik jihatdan ko‘rsatgan [1].

Tadqiqot Andijon, Samarqand va Sirdaryo viloyatlarida istiqomat qiluvchi, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan 210 nafar xotin-qiz ishtirokida o‘tkazildi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish maxsus shkala yordamida o‘lchandi, reintegratsiya darajasi esa besh shkaladan iborat ijtimoiy-psixologik reintegratsiya so‘rovnomasi asosida baholanib, respondentlar inqiroz holati (n=17), qisman moslashuv (n=153) va muvaffaqiyatli reintegratsiya (n=40) guruhlariga ajratildi. Tanlanmada ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishning o‘rtacha qiymati M=51,79 (σ=13,18) ni tashkil etdi. Ko‘rsatkich taqsimoti normal taqsimlanishdan statistik ahamiyatli og‘ishgani (Kolmogorov-Smirnov Z=1,88; p<0,01) sababli guruhlararo farqlar Kruskal-Uollis H mezoni, bog‘liqliklar esa Spirmen korrelyatsiya koeffitsiyenti yordamida SPSS dasturida tahlil qilindi.

NATIJALAR

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish respondentlarning ijtimoiy-demografik va reintegratsion xususiyatlariga ko‘ra bir xil darajada ifodalanmagan. Guruhlararo tahlil natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishning ijtimoiy-demografik omillar va reintegratsiya darajasiga ko‘ra farqlanishi (Kruskal-Uollis H mezoni, n=210)

Omillar	Guruhlar va o‘rtacha ranglar	H	p
Yosh	18-25 yosh (n=56) – 85,7 26-35 yosh (n=102) – 112,7 36-45 yosh (n=52) – 112,7	8,16	0,017*
Hudud	Andijon (n=61) – 87,9 Samarqand (n=96) – 115,0 Sirdaryo (n=53) – 108,6	7,61	0,022*
Jazo muddati	1-2 yil (n=67) – 111,9 3-5 yil (n=89) – 114,9 6 yil va undan ortiq (n=54) – 82,1	10,96	0,004**
Oilaviy holat	Turmushga chiqmagan (n=50) – 94,2 Oilali (n=64) – 129,4 Ajrashgan (n=90) – 95,3 Beva (n=6) – 98,9	14,28	0,003**
Farzandlar soni	Farzandsiz (n=64) – 107,2 1 nafar (n=20) – 104,4 2 nafar (n=65) – 69,5 3 nafar va undan ortiq (n=61) – 142,4	14,28	0,003**
Reintegratsiya darajasi	Inqiroz holati (n=17) – 20,6 Qisman moslashuv (n=153) – 94,3 Muvaffaqiyatli reintegratsiya (n=40) – 184,3	106,07	<0,001**

Izoh: * p<0,05, ** p<0,01

Yosh omili bo‘yicha 18-25 yoshdagi xotin-qizlarda o‘rtacha rang 85,7 ni, 26-35 hamda 36-45 yosh guruhlarida esa 112,7 ni tashkil etdi (H=8,16; p<0,05). Bu natija yosh respondentlarda ijtimoiy tayanchni his etish nisbatan sustroq shakllanganini anglatadi. Buni mazkur yosh davrida mustaqil hayotiy pozitsiya, barqaror kasbiy maqom, oilaviy rollar va mustahkam ijtimoiy aloqalar hali to‘liq qaror topmaganligi bilan izohlash mumkin. Jazoni o‘tab qaytish kabi keskin hayotiy tajriba yosh xotin-qizlarda tengdoshlar davrasiga qayta kirish va oiladagi ishonchni tiklash bilan bog‘liq qo‘shimcha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Hududlar kesimida Samarqand viloyatida eng yuqori (115,0), Andijon viloyatida esa eng past (87,9) o‘rtacha rang qayd etildi (H=7,61; p<0,05). Bizning fikrimizcha, bu farq oilaviy va qarindoshlik aloqalarining saqlanganlik darajasi, mahalla muhiti, stigma tajribasi hamda yordamga murojaat qilish imkoniyatlarining hududlar bo‘yicha turlicha ekanligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Jazo muddati bo‘yicha 1-2 yil (111,9) va 3-5 yil (114,9) jazo o‘tagan respondentlarda qiymatlar bir-biriga yaqin bo‘lsa, 6 yil va undan ortiq jazo o‘taganlarda o‘rtacha rang 82,1 gacha pasaygan (H=10,96; p<0,01). Uzoq davom etgan jazo davrida oilaviy rollarning o‘zgarishi, qarindoshlik va do‘stlik aloqalarining susayishi hamda avvalgi ijtimoiy tarmoqlarning qisqarishi qo‘llab-

quvvatlanganlik hissini kamaytiradi. Bundan tashqari, uzoq vaqt cheklangan muhitda yashash natijasida shaxs yordam so‘rash va boshqalarga ishonish borasida ehtiyotkorroq pozitsiyani egallashi mumkin.

Oilaviy holat bo‘yicha eng yuqori qiymat oilali xotin-qizlarda qayd etildi (129,4), turmushga chiqmagan (94,2), ajrashgan (95,3) va beva (98,9) respondentlarda esa ko‘rsatkichlar ancha pastroq bo‘ldi (H=14,28; p<0,01). Jazoni o‘tab qaytgan ayol uchun oilaning mavjudligi faqat nikoh maqomini emas, balki uni kutib oluvchi, kundalik hayotga qayta kirishiga ko‘maklashuvchi yaqin munosabatlar tizimini ham anglatadi. «Meni kutayotgan va qabul qilayotgan yaqin inson bor» degan subyektiv hissiyot jamiyatga qayta kirishdagi ichki ishonchni mustahkamlaydi. Oilaviy qabul qilinishning ahamiyatini oila a’zolari munosabatiga ko‘ra tahlil ham tasdiqladi: oila tomonidan to‘liq tushunilgan va iliq kutib olingan respondentlarda o‘rtacha rang 132,02, qisman qabul qilinganlarda 120,09, sovuq munosabatga duch kelganlarda 28,00, oilasi butunlay yuz o‘girganlarda esa 20,65 ni tashkil etdi (H=102,09; p<0,01).

Farzandlar soni bo‘yicha eng yuqori o‘rtacha rang uch va undan ortiq farzandga ega ayollarda (142,4), eng pasti esa ikki farzandli respondentlarda (69,5) aniqlandi (H=14,28; p<0,01). Demak, farzandlar soni ortishi bilan qo‘llab-quvvatlanganlik hissi chiziqli ravishda kuchaymaydi. Ko‘p farzandlilik ona uchun keng oilaviy tarmoq va o‘zini zarur his etish manbai bo‘lsa, ikki farzandli ayollarda farzandlarning ishonchini tiklash, tarbiyaviy mavqeni qayta egallash va yo‘qotilgan vaqtni qoplashga intilish ichki zo‘riqish manbaiga aylanishi mumkin.

Eng keskin farq reintegratsiya darajasi bo‘yicha kuzatildi: inqiroz holatidagi xotin-qizlarda o‘rtacha rang 20,6 ni, qisman moslashganlarda 94,3 ni, muvaffaqiyatli reintegratsiyaga erishganlarda esa 184,3 ni tashkil etdi (H=106,07; p<0,01). Spirmen korrelyatsiya tahlili ham ushbu qonuniyatni tasdiqladi: ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish reintegratsiyaning umumiy darajasi (r=0,759), ijtimoiy-iqtisodiy moslashuv (r=0,716), psixologik holat va kelajakka ishonch (r=0,688), institutsional yordam va reabilitatsiya (r=0,622), oila va yaqinlar bilan munosabat (r=0,589) hamda jamiyatdagi stigma va munosabat (r=0,451) bilan musbat bog‘langan (barcha koeffitsiyentlar uchun p<0,01).

MUHOKAMA

Olingan natijalar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etishni jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlar reintegratsiyasi bilan eng yaqin uyg‘unlashgan psixologik resurslardan biri sifatida baholash imkonini beradi. Reintegratsiya darajasi bilan aniqlangan kuchli bog‘lanish (r=0,759) S.Koen va T.Uillsning qo‘llab-quvvatlashning subyektiv idroki stressli hodisalar ta’sirini yumshatuvchi bufer vazifasini bajarishi haqidagi g‘oyasiga mos keladi. Bunda qo‘llab-quvvatlash moddiy yordam doirasidan ancha keng bo‘lib, emotsional qabul qilinish, tinglanish, hurmat qilinish, maslahat olish va murakkab vaziyatda yordam mavjudligiga ishonishni o‘z ichiga oladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy moslashuv bilan yuqori korrelyatsiya (r=0,716) qo‘llab-quvvatlash va bandlik bir-birini mustahkamlovchi reintegratsion resurslar ekanini ko‘rsatadi: yaqinlar, mahalla va tashkilotlardan olinadigan axborot, tavsiya va ish topishga ko‘mak mehnat bozoriga qaytishni yengillashtiradi, iqtisodiy faoliyatga kirishish esa shaxsning ijtimoiy aloqalarini kengaytiradi. Jamiyatdagi stigma bilan bog‘lanishning nisbatan pastroq bo‘lishi (r=0,451) esa stigmatik muhit real yordam mavjud bo‘lgan taqdirda ham uni qabul qilishga bo‘lgan ishonchni pasaytirishi, shaxsni ehtiyotkorlik va ijtimoiy chekinishga yo‘naltirishi mumkinligini anglatadi [7].

Oilali va ko‘p farzandli respondentlarda qo‘llab-quvvatlanganlik hissining yuqoriligi, oilasi tomonidan rad etilganlarda esa uning keskin pasayishi genderga sezgir yondashuvning ayollar uchun munosabatlar va onalik reabilitatsiyaning markaziy tarkibiy qismi ekanligi haqidagi xulosalarini tasdiqlaydi. Yosh va uzoq muddat jazo o‘tagan xotin-qizlarda qo‘llab-quvvatlanganlik hissining sustligi esa bu guruhlarni postpenitensiar yordam tizimida ustuvor e’tibor talab qiluvchi toifalar sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, korrelyatsion natijalar sabab-oqibat munosabatini bevosita isbotlamasligini hisobga olish zarur: qo‘llab-quvvatlash reintegratsiyaga ko‘maklashishi bilan bir qatorda, muvaffaqiyatli reintegratsiya ham shaxsning ijtimoiy tarmog‘ini kengaytirib, qo‘llab-quvvatlanganlik hissini kuchaytirishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlar reintegratsiyasining muhim psixologik resursi hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni idrok etish va reintegratsiya darajasi o‘rtasida kuchli musbat bog‘liqlik mavjud (r=0,759). Mazkur ko‘rsatkich inqiroz holatidan muvaffaqiyatli reintegratsiyaga o‘tish jarayonida sezilarli darajada ortib boradi. Shuningdek, qo‘llab-quvvatlanganlik hissi respondentlarning yoshi, yashash hududi, jazo muddati, oilaviy holati va farzandlar soniga ko‘ra farqlanishi aniqlandi. Xususan, 18–25 yoshdagi, olti yil va undan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum etilgan, oilasi tomonidan qo‘llab-quvvatlanmagan hamda ajrashgan xotin-qizlar ijtimoiy-psixologik jihatdan ko‘proq e’tiborga muhtoj guruhlar sifatida namoyon bo‘ldi.

Olingan natijalar jazoni o‘tab qaytgan xotin-qizlarni ijtimoiy hayotga qayta moslashtirishda postpenitensiar yordamni moddiy va huquqiy ko‘mak bilangina cheklamaslik zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois oilaviy munosabatlarni tiklash, muqobil ijtimoiy tayanch tarmoqlarini shakllantirish, mentorlik va psixologik yordamni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga ega. Bunday kompleks yondashuv xotin-qizlarda o‘zini jamiyatning qabul qilingan a’zosi sifatida his etish, atrofdagilarga ishonish va zarur vaziyatlarda yordam olish mumkinligiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cobbina J.E. Reintegration success and failure: Factors impacting reintegration among incarcerated and formerly incarcerated women // Journal of Offender Rehabilitation. - 2010. - Vol. 49, № 3. - P. 210-232.
2. Berg M.T., Huebner B.M. Reentry and the ties that bind: An examination of social ties, employment, and recidivism // Justice Quarterly. - 2011. - Vol. 28, № 2. - P. 382-410.
3. Cohen S., Wills T.A. Stress, social support, and the buffering hypothesis // Psychological Bulletin. - 1985. - Vol. 98, № 2. - P. 310-357. - DOI: 10.1037/0033-2909.98.2.310.
4. Zimet G.D., Dahlem N.W., Zimet S.G., Farley G.K. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support // Journal of Personality Assessment. - 1988. - Vol. 52, № 1. - P. 30-41. - DOI: 10.1207/s15327752jpa5201_2.
5. Visher C.A., Travis J. Transitions from prison to community: Understanding individual pathways // Annual Review of Sociology. - 2003. - Vol. 29. - P. 89-113. - DOI: 10.1146/annurev.soc.29.010202.095931.
6. Bloom B., Owen B., Covington S. Gender-Responsive Strategies: Research, Practice, and Guiding Principles for Women Offenders. - Washington, DC: National Institute of Corrections, 2003.
7. Link B.G., Phelan J.C. Conceptualizing stigma // Annual Review of Sociology. - 2001. - Vol. 27. - P. 363-385. - DOI: 10.1146/annurev.soc.27.1.363.